

Het hout maar niet op: *Calypogeia suecica* (houtbuidelmos) nieuw voor Nederland

Rudi Zielman

Het zal bekend zijn dat waarnemingen die op Waarneming.nl geplaatst worden, door een groepje validatoren bekeken worden als ze van een foto zijn voorzien, voordat ze in de verspreidingsatlas (NDFF) opgenomen worden (waarnemingen zonder foto worden niet gevalideerd). Soms zie je dan een waarneming waarvan je denkt 'zonde om als –Mos onbekend– weg te klikken'; de foto laat twijfel, maar als het klopt is het een leuke vondst. Soms ga ik dan toch maar eens zelf kijken. Op de Veluwe waren zo een aantal plekken die nog openstonden. Met Marcel Horsthuis ben ik daarom recent enkele groeiplaatsen van veenmossen op de Veluwe afgelopen, hij kent er vlot de weg en wou ook nog een paar plekken laten zien en ik wou een paar mogelijk

bijzondere veenmossen even langs lopen die ik op Waarneming tegengekomen was. De Veluwe is plaatselijk nogal geaccidenteerd en er zijn plekken met minder doorlatende bodems. De bossen zijn er voor Nederlandse begrippen oud en gerijpt. We struinden een aantal locaties af met soorten als *Sphagnum russowii*, *Sphagnum girgensohnii* en *Sphagnum quinquefarium*, (resp. violet veenmos, gerafeld veenmos, bosveenmos). Deze soorten komen in Midden-Europa en Scandinavië veelvuldig voor in open bos, vaak op hellingen. Ze zijn alle wel bekend uit de bossen van de Veluwe en kenmerkend voor een stabiel bosklimaat. Onder anderen Rienk-Jan Bijlsma heeft erover geschreven en al eens een presentatie hierover gegeven op een lezingendag.

Foto 1: Boomlijk met typerende mosvegetatie. Foto: Marcel Horsthuis.

Foto 2: *Calypogeia suecica* met opstaande blaadjes, gemengd met *Nowellia curvifolia*.

Als je zo'n eind loopt heb je ook wel eens behoefte aan een boterham. Daarvoor zijg je dan neer op een bankje of bij gebrek daaraan in een bos op een liggende boomstam. Al keuvelend en kauwend kijk je dan wat om je heen. We waren al langs een behoorlijk aantal boomlijken gekomen waar volop *Nowellia curvifolia* (krulbladmos) te vinden is. Vaak ook met *Tetraphis pellucida* (viertandmos) met kapsels of *Lepidozia reptans* (nep-tunusmos), zelfs zijn we een keer een *Riccardia* tegengekomen. Nu was het uitzicht een boom die van onder tot boven (eh, liggend) helemaal onder het krulbladmos zat, hier met perianthen, en daartussen ook weer andere dood-houtsoorten waar ook *Cephalozia bicuspidata* (gewoon maanmos) tussen stond (Foto 1).

Je blijft kijken...

En dan valt het oog op een klein plukje levermos met wat opstaande blaadjes, het lijkt wel een buitenlands schoffelmossje (Foto 2).

Niet direct in het veld op naam te brengen, en zoals het betaamt, 's avonds gelijk onder de binoc en mic om naar de olielichaampjes te kijken.

Onder de binoc was duidelijk dat dit een *Calypogeia* (buidelmos) is, maar onduidelijk of het *C. muelleriana* of *C. fissa* zou moeten zijn, het onderblad bleek diep ingesneden (Foto 3), maar zonder knobbels zoals je die vaak bij *C. fissa* ziet. Ook zijn de plantjes betrekkelijk smal (1 – 1.5 mm.).

Bij olielichaampjes van buidelmossen is de kleur belangrijk (hier gewoon helder) en het aantal korreltjes. Bij *C. fissa* en *C. muelleriana* zijn dat er vrij veel, ik noem het vaak 'Michelin-mannetjes', naar de ovale knobbelige vorm van het beeldmerk van dat bandenmerk. Hier zijn ze opgebouwd uit 1 – 2, soms maximaal 4 korrels (Foto 4). *Calypogeia sphagnicola* is gekenmerkt door olielichaampjes met 2 korrels. Kortom, het klopt niet voor soorten die tot nu toe uit Nederland bekend waren.

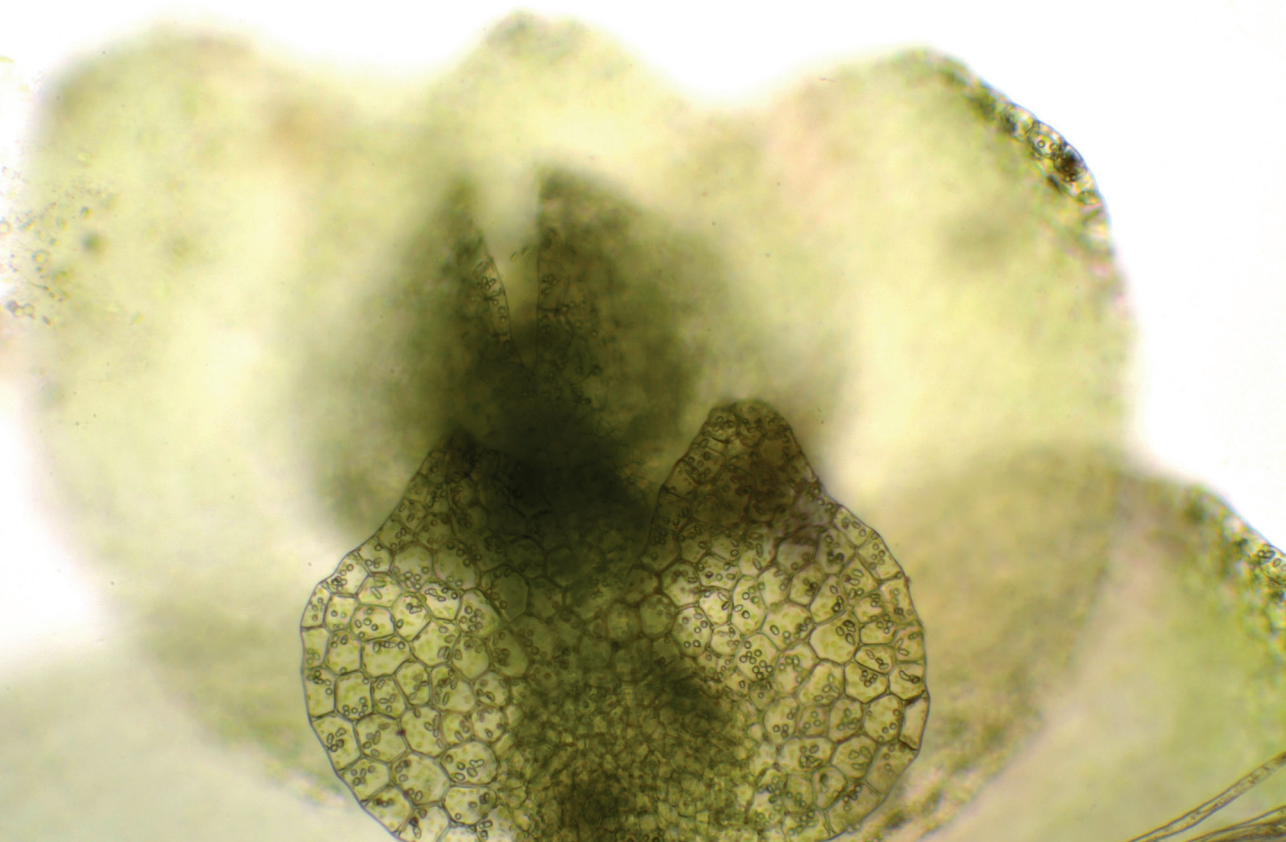
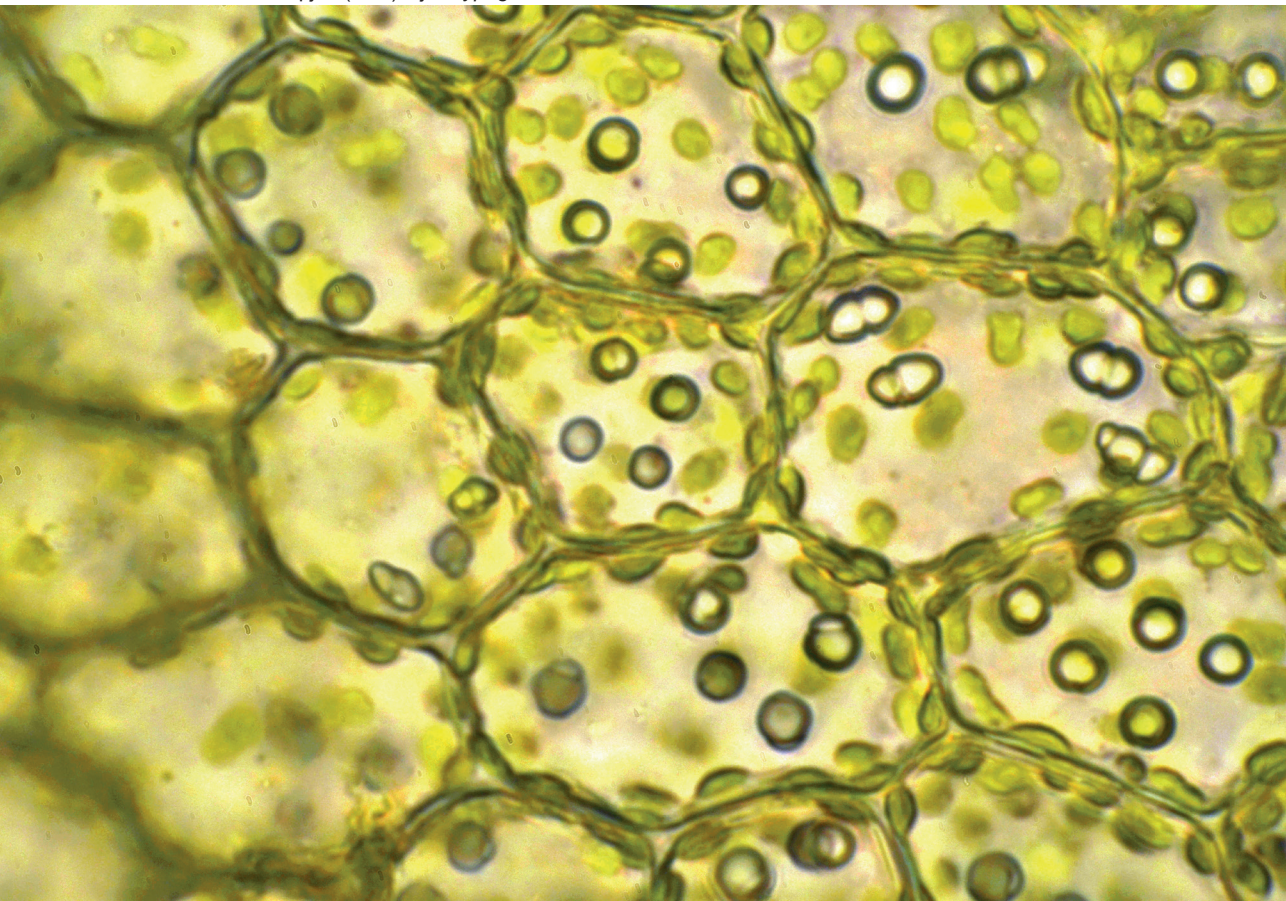
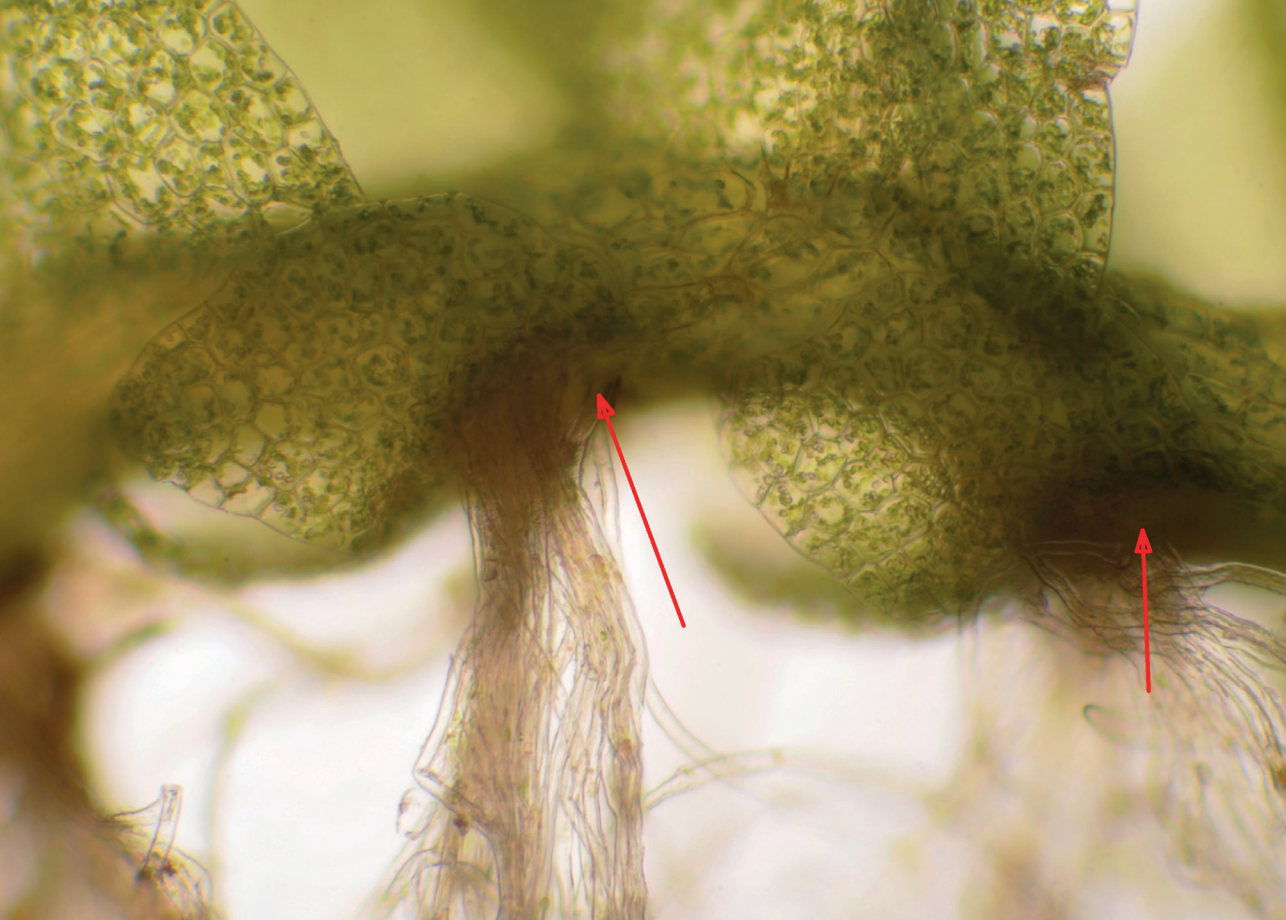

Foto 3: Ventraal aanzicht stengeltop met diep ingesneden onderblaadje zonder knobbels.

Foto 4: Olielichaampjes (vers) bij *Calypogeia suecica*.

Afbeelding 5: Onderblaadjes met diepe insnijding en aflopende bladvoet (pijl).

De sleutel in Paton (1999) is voor verse planten met intacte olielichaampjes erg prettig en leidt voor deze plantjes heel vlot en soepel naar *Calypogeia suecica*. Die staat ook vermeld uit België in onze beknopte flora (Siebel & During 2006) waar ook als kenmerk wordt vermeldt dat de onderblaadjes aflopend zijn. Bij dit materiaal was dat óók het geval (Foto 5)

Omdat die olielichaampjes betrekkelijk snel kunnen degraderen, het vrijdagavond was en de dagen erna warm weer werd verwacht, was ik huiverig om dit materiaal per post te verzenden. Ik heb zaterdagochtend naar Huub van Melick in Valkenswaard, onze reviseur voor levermosen, gebeld of ik mocht langskomen om het te laten beoordelen. Zo geschiedde, Huub heeft het materiaal bekeken en zijn instemming betuigd, waarmee Nederland weer een buidelmossoort rijker is.

Het werd wel een beetje tijd, houtbuidelmos is bekend uit de ons omringende landen. De kaart in Meinunger & Schröder (2007) toont

een beeld in Duitsland waarin het zwaartepunt in het Zwarte Woud en het Alpenvoorland ligt; *Calypogeia suecica* wordt door hen benoemd als een kensoort is van het *Riccardio-Scapanietum umbrosae*, waarin ook andere dood-houtbewoners zoals *Riccardia palmata* en *R. latifrons* voorkomen, die eveneens op de Veluwe spaarzaam gevonden worden. Van Dort & Horsthuis (2022) spreken de verwachting uit dat het levermosrijke gezelschap *Nowellion curvifoliae* in ons land duidelijk herkenbare voorkomens gaat krijgen. De vondst van *Calypogeia suecica* past hier naadloos in. Een opmerking van Sauer in Nebel & Philippi (2005) lijkt evenwel relevant: “An feucht-schattigen Standorten, besonders in Waldschluchten ...”. Ook op de Veluwe lag de boom met houtbuidelmos in een dalletje. Mogelijk is dat toch een aanwijzing dat uitbreiding van de soort in ons land beperkt zal worden door schaarste aan geschikte vestigingslocaties.

Foto 6. Karakteristieke groeiwijze met 'vleugeltjes', bovenste afbeelding met rechts onderin nog wat krulbladmos.

Nog even een korte beschrijving van de soort en een kenmerkende afbeelding (Foto 6).

===

Planten klein, 1 – 1.5 mm breed. Blad afgerond aan de top, vaak opgericht. Onderblaadjes diep ingesneden, zonder duidelijke knobbel, aflopend op de stengel. Olielichaampjes meest ongesegmenteerd of met 2 segmenten, maar ook met tot 4 segmenten, kleurloos. Altijd op molmhout, in permanent luchtvochtige omgeving.

===

Materiaal heb ik opgenomen in mijn herbarium (Z21833). De beheerder is door Marcel Horsthuis geïnformeerd over deze vondst en heeft oog voor de situatie ter plekke.

Dankwoord

Aan Marcel Horsthuis heel veel dank voor de uitnodiging eens samen op de Veluwe naar veenmossen te kijken. Verder was het fijn dat Huub van Melick direct naar het materiaal kon kijken ter controle. De aanmoedigende terugkoppeling van Klaas van Dort en Henk Siebel wordt ook gewaardeerd.

Literatuur

- Dort, K. van & M. Horsthuis (2022). Mossen en Korstmossen op Dood hout – Verslag PKN-excursie NP VELUWEZOOM (Dieren).
- Meinunger, L. & W. Schröder (2007). Verbreitungsatlas der Moose Deutschlands. Regensburg: Regensburgische Botanische Gesellschaft von 1790 e.V.
- Paton, J.A. (1999). The Liverwort Flora of the British Isles. Colchester: Harley Books.
- Sauer, M. (2005). Calypogeiaceae. In Nebel M. & G. Philippi. Die Moose Baden-Württembergs (Bd. 3). Stuttgart: Ulmer.
- Siebel, H.N. & H.J. During (2006). Beknopte Mosflora van Nederland en België. Utrecht: KNNV Uitgeverij.

Adresgegevens auteur

H.R. Zielman, rudi-zielman@wx.nl

Abstract

Calypogeia suecica new to *The Netherlands*
The first record of *Calypogeia suecica* in The Netherlands is described from the Veluwe. It is found on a rotting coniferous tree in mature forest in a shallow valley. A short description of the species is given as well as some pictures characterizing the species.